

plébános jelentése szerint a sírhely a kápolna körszerű alapfalán belül, az északi oldalon, az oltárhely mögött – ugyanott, ahol gr. Károlyi Sándor feljegyzései jelzik –, a földszintétől 200 cm-re találtatott meg. Ott feküdt két kőlap között, egy 200 centiméter hosszú, 60 centiméter széles üregben. A csontváz majdnem teljes épségben megmaradt, úgy, ahogy eltemették, fejfelé fordítva.¹³

A kihantolt tetemet a katolikus vallás előírásai szerint beszentelték, érckoporsóba helyezték, és Kaplonyba, a Károlyiak temetkezési kriptájába szállították, ahol édesanyja koporsójának közelében helyezték örök nyugalomba. A kriptá helyére gr. Károlyi Gyula egy márványobeliszket állíttatott br. Károlyi László emlékére. Az emlékoszlop az 1970-es években még állt, megjelölve a helyet, azt követően nyoma veszett. Az obeliszk eltűnése már nem Antal gróf szégyene, feltehetően a márványból jó pénzt remélő tolvajok adták tovább orgazda sírköveseknek. Ezzel Olcsva utolsó, a Károlyi-uradalomra emlékeztető tárgyi emléke is eltűnt. Az egykori kriptá alapzatának feltárása még várat magára.¹⁴

Alföldi Vilma

A kriptá belső terme
(Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

Erzsébet királyné lánya, Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint I.

„Ó, Magyarország, szép világ!
Tudom én, élsz gyötrő láncon.
Úgy levennem én rabigád,
Kezem, lásd, nyújtani vágyom.
Haza, s szabadság: sok dalia
Ezekért ért oly bús véget.
Kötélünk bár fonódna ma,
Királyt adhatnék néktek!

Magyar hadd lenne, hadd e-honbeli hős
Vas a karja, tiszta a híre,
Derék értelmű férfi, erős,
S csak a földért verne a szíve.
Alkotna szabad magyar hazát,
Örökre – legyőzve az átkot!
Itt osztaná örömet-bánatát,
Így lenne hű királytok!”

Erzsébet, a magyarok királynéja adott hangot vágyainak 1868-ban a fenti sorokkal.¹ 1867 – az osztrák–magyar kiegyezés, valamint Ferenc József és Erzsébet budai koronázásának éve – Sisi életének is örömteli, meghatározó eseménye volt. Idézett sorai azt bizonyítják,

13 Uo. 70. old.

14 A dolgozat megírásához a fentiekén kívül az alábbi műveket használtam fel. *Takáts Sándor*: Szalai Barkóczy Krisztia. Franklin Társulat, Budapest, 1910; *Alföldi Vilma*: Olcsva-Apáti egyesített község története a Károlyiak uradalmában. Szerzői kiadás, Budapest, 2017.

1 Költeményének címe: *Ó, bár királyt adhatnék néktek...*

hogy a jövőre nézve nagy tervei voltak Magyarországgal; abban bízott, hogy negyedik gyermeke lehet az ország jövőbeni királya. Már 1868. február 5-én Budára érkezett, mert várandóssága utolsó hónapjait Béctől távol óhajtotta tölteni – az osztrák udvari körök döbbenetére, mély felháborodására. Április 22-én azonban kislány született, Mária Valéria, „a Valérie”, ahogy Sisi szeretetteljesen nevezte. Mária Valéria születésével Erzsébet királyné édesanyaként is kiteljesedhetett, hiszen Zsófia, Gizella és Rudolf esetében akaratát a gyermeknevelésben sem tudta elsősorban anyósával, Zsófia főhercegnével – és esetenként

Mária Valéria főhercegnő
(Emil Rabending felvétele;
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)

Ferenc Józseffel – szemben érvényre juttatni. Negyedik gyermeke iránti szoros kötődését magyar udvarhölgye, Festetics Mária grófnő szavai is érzékeltetik: „Már a nevének kiejtésekor is reszkető szeretet érződik a hangján!”²

Mária Valéria, a magyar királykisasszony, édesanyjához hasonlóan különleges, figyelemre méltó, ragyogó elmével megáldott, mély érzésű személyiség volt, aki több tekintetben osztozott mamája sorsában. Amit szomorúan jövendölt Sisi halála után naplőbejegyzésében,³ az – úgy tűnik – az ő életében is megisméltódott. 1898. december 31-én a következő gondolatokat jegyezte naplójába: „Horovitz [Lipót, P. M.] magyar festő képe az, amit a Papa a legjobbnak tart: »Soha nem készült jó kép a Mamáról.«” Valéria szerint azonban: „Nem természetű portré. És ez történik majd mindennel, amit a Mamáról mondanak.”⁴ Aggodalma nem volt alaptalan... Nem véletlen, hogy Sisi halála után Valéria fontolgatta, hogy közzéteszi az édesanyja hagyatékában talált írásokat saját emlékeivel kiegészítve, hogy „hű képet tartson” későbbi korok elé, amikor anyja „szépen fénylő alakját majd torz dicséretetek vagy igaztalan vádak alapján talán hamisan ítélik meg”⁵

Mária Valéria naplójában édesanyjáról írt soraiból is érződik a gyermeki szeretet, aggodás, a szándék, hogy megértse, óvja mamáját. És szorongása is a rá nehezedő felelősség miatt: „1886. július 30.: Rettenetes belegondolni, hogy én vagyok az egyetlen szál, mely a Mamát ehhez a

*földhöz köti [...] pedig mily gyakran mondta nekem! Micsoda felelősség rajtam az anyai szeretet.”*⁶

Valéria kislánként nagyon – már-már rajongva – szerette a szüleit, édesanyját és édesapját egyaránt, az évek múlásával azonban egyre kritikusabban szemlélte Sisi és Ferenc

2 Egy udvarhölgy naplójából. Festetics Mária grófnő, udvarhölgy naplójának Budán és Gödöllőn papírra vetett részei. A naplórészeket fordította, bevezetővel, elő- és utószóval, valamint összekötő szöveggel ellátta *Tolnayné Kiss Mária*. Gödöllő, 2009. Az udvarhölgy bejegyzése Gödöllőn, 1878. október 26-án, 130–131. old. A témában ld. még: *Walterskirchen, Gudula–Meyer, Beatrix*: Das Tagebuch der Gräfin Marie Festetics. St. Pölten–Salzburg–Wien, Residenz Verlag, 2014.

3 Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója, 1878–1899. Válogatta és sajtó alá rendezte: *Schad, Martha–Schad, Horst*. Budapest, 2001.

4 Uo. 326.

5 *Schad, Martha*: Erzsébet királyné és leányai. Nagykanizsa, Canissa Kiadó, 2004. 131.

6 Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója, 1878–1899. I. m. 90.

József kapcsolatát. Ez mély szeretetén minden bizonnyal semmit sem változtatott, csupán igyekezett megfejteti a szülei kapcsolatában kialakult válságot. 1889. november 18-án a következő megállapításra jutott: „[...] a Mama a Papával való közlekedésben több keserűséget, mint vigaszt talál, mert oly nagyon különböző személyiségek [...]»⁷

Mária Valéria naplójában jó néhány fájdalmasan megindító megjegyzést tesz édesanyjához fűződő viszonyáról. 1891. április 7-i írása az egyik legszebb: „Azt írja nekem a Mama, hogy nyilván a visszaautat élveztem a legjobban, mert akkor már nem volt velem, hogy gyötörjön és kifáraszon [...] a megbántott ember hangja, aminek én vagyok az oka; el is határoztam, hogy mostantól NAPFÉNY leszek a Mama szomorú életében.»⁸ Valójában Valéria születése pillanatától volt a NAPFÉNY édesanyja életében. „A Mama azt mondta, egyedül engem szeret. »Így csak egyszer szeret az ember az életben. Ilyenkor csak a szeretett lényre gondol az ember, minden, de minden az egyik oldalon, a másik oldaltól nem követel és nem is vár el semmit«” – olvashatjuk 1887. december 9-i bejegyzésében.⁹

Ismerve Erzsébet királyné Mária Valéria iránti aggodalmakkal teli érzéseit,¹⁰ sejtethető, milyen körültekintéssel választotta ki nevelőjét. Rónay Jácint jelenléte és szerepe az udvarnál – tekintettel 1848-as múltjára – akár meglepő is lehetne. Azonban ismerve Sisi és a magyarok iránti érzéseit, Rónay felkérése a császári gyermekek nevelésére, oktatására szinte magától értetődő volt. Persze nem elhanyagolható szerepe volt ebben Andrássy Gyula grófnak sem, aki baráti viszonyt ápolt Rónayval. Rónay Jácint pozsonyi nagyprépost, bencés tanár, természettudós, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, '48-as forradalmár csak 1866-ban, tizenhét év száműzetés után térhetett vissza Magyarországra. Itthon előbb képviselő lett a Deák-párt színeiben 1867–1871 között, majd 1871-től osztálytanácsosi állásra kérték fel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. 1871-ben Andrássy Gyula ajánlotta Erzsébet királyné figyelmébe, így ő lett Rudolf trónörökös tanára, akit elsősorban magyar történelemre oktatott 1872 végéig, majd 1875-ben ismét visszakerült a „magas körök”-be, ahogyan ő fogalmazott, ekkortól ugyanis Mária Valéria főhercegnő mellé került, természetesen ismét a királyné óhajára. Sisi minden bizonnyal igen jól szórakozhatott, amikor az általa előszerezettel „császári bagázs”-nak titulált udvari körök tudomására jutott, hogy a '48-as Rónay lesz a trónörökös nevelője. Ez természetesen csak Ferenc József jóváhagyásával történhetett, aki ez

Rónay Jácint (Borsos és Doctor felvétele; Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

7 Uo. 208.

8 Uo. 255.

9 Uo. 141.

10 Hogy Erzsébet királyné mennyire aggódott kislánya (egészsége) miatt, arról Festetics Mária is többször írt naplójában. Vö. tanulmányunk második lábjegyzetével. Sisi Ferenczy Idának írt leveleiben is visszatérő téma ez, lásd erről: Meyer, *Beatrix* (Hg.): Kaiserin Elisabeth ganz privat. Briefe an ihre intimste Vertraute, Ida Ferenczy. Allitera Verlag, München, 2020. Ebben például 45–47. oldal, 71. oldal, 96–97. oldal, 112–113. oldal.

esetben is igyekezett felesége kedvében járni. 1875-ben pedig már magától értetődő volt Sisi számára, hogy Valériát is Rónay tanítsa. Rónay udvari krónikásnak is kiváló, aki az intelligens, érzékeny tudós precizitásával vezette naplóját,¹¹ figyelme minden apró részletre kiterjedt. Erzsébet királyné számára rendszeresen beszámolókat kellett írnia a Mária Valériával töltött időről, a főhercegnő tanulmányi előmeneteléről, feljegyzései ma különösen fontos és értékes források.

Rónay 1875. február 8-án kezdte meg szolgálatát a „magas körök”-ben: *„Februarius 8-kán kezdettem meg az új pályát, melynek legparányibb eseményeit, legtítkosabb gondjait, reményteljes pillanatait, s a magas tanítvány haladását, lépésről lépésre, napról napra töretlen szorgalommal feljegyeztem.”*¹² Már az első benyomásai is nagyon kedvezőek voltak a „kis fenség”-ről – ahogyan Mária Valériát szeretetteljesen nevezte: *„Mária-Valeria, a Magyarországon született főherceggasszony, f. é. Aprilis 22-kén fejezendő bé élte hetedik évét, s már is, mi tapasztalataimban még nem tünt fel, négy nyelven beszél: legjobban magyarul és angolul, ezt követi a német, leggyengébb a francia nyelvben. Felsőes szülőivel, s a f. koronaörökösrel, kizárólag magyarul beszél; nem tapasztaltam soha, hogy más nyelven társalognak volna, valamint hozzám sem intéztek a felsőesek más szót, mint azt, melyet édes hazánk nyelvének nevezünk.”*¹³ *„A fejedelmi gyermeknek élénk képzelete, könnyű felfogása s éles ítéllete van, mely már is az okokat nyomozza; s ha nem látja is világosan az események láncolatát, sejti azt, s gyermekded őszinteséggel keresi, kérdezi az okokat, az eredményeket...; mi a fejledező lélekben, szép tehetségek ébredésére jogosít.”*¹⁴

Rónay magyar nyelvet, történelmet, bibliai történelmet, vallástant és földtant tanított Valériának, de szerepelt a programban rajzolás, zene és tánc is: *„22-kén megkezdtem a rajzolást, mire a főherceggasszonynak nagy kedve és hajlama van. [...] 23-kán, Ó. F. a királyné megbízásából hívtam Raab János táncmestert, és egyetértőleg az orvossal, hetenkint két táncórát tüztünk ki azon megjegyzéssel, hogy fő gondot a test idomítására fordítson.”*¹⁵

Rónay év végi összefoglalóiban részletesen beszámolt Valéria önálló fogalmazásairól, dolgozatairól is. Úgy ítélte meg, hogy fenséges tanítványa különös tehetséget mutat az írás terén. *„Ha a Főherceggasszony, az első, ki Magyarországon született, s az első ki magyarul ír, e pályán megmaradna, merem mondani: irodalmunk egykoron büszkeséggel jegyeznék fel Maria Valeria nevét.”*¹⁶ Nagy valószínűséggel az írást is Rónay kedveltette meg Valériával, így neki köszönhető az is, hogy a főhercegnő 1878-ban naplót kezdett vezetni. *„(1879) Januarius 2-kán Ó Felsőesek elutaztak, és megkezdődött gödöllői magányunkban a levélírás: a kis Fenség minden másod-harmadnap irt szeretett Anyjának mindig magyarul, s hetenkint egyszer a kedves Papának, felváltva magyar, német és francia nyelven [...]”*¹⁷ De részletes képet kaphatunk Rónaytól a kis fenséggel eltöltött mindennapokról, ünnepekről is, a táncmulatságokról, „bábu-táncvigalom”-ról, jelmezmulatságokról, kirándulásokról és Valéria egészségi állapotáról; röviden: mindenről.

11 Napló-töredék. Hetven év reményei és csalódásai. I–VIII. Pozsony, 1885–1888. Rónay Jácint naplójában részletesen ír a Rudolf trónörökös és Mária Valéria főhercegnő mellett eltöltött időkről is. Ld. még Rónay Jácint, pozsonyi prépost. Életrajzi vázlat. Írta: Pór Antal, pozsonyi kanonok. Pozsony–Budapest, Stampfel Károly kir. udvari és akad. könyvkereskedő, 1885.

12 Napló-töredék, i. m. VI. 92.

13 Uo. 93.

14 Uo. 96.

15 Uo. 99–100.

16 Uo. 399.

17 Napló-töredék, i. m. VII. 5.

Mária Valéria és az idősödő, betegeskedő¹⁸ Rónay kapcsolata egészen meghatóan alakult. A püspök többször számolt be arról, hogyan kedveskedett neki a főhercegnő: „Viszszaterve lakásomba, nagy meglepetés várt reám: ott állt kis dolgozó-szobámban, környezve hölgyeitől, Valeria Főhercegeasszony, gyönyörű virágfüzért nyújtott át, s értékes keretben szép Mária-képet, melyre a kis Fenség, sajátkezüleg a következő sorokat jegyezte fel: »Mária Valeria, Rónay Jácintnak, negyven éves papsága emlékeül. Augustus 4-kén 1879.«”¹⁹ 1881 karácsonyán Bécsben a következőket írta naplójába: „Itt volt számomra is egy briliánsokba foglalt topáz-gyűrű Ő Fensége a királyné ajándéka, s a Főhercegné részéről, szép keretben saját arcsképe és oroszlánfoggal díszített értékes sétáló bot.”²⁰

Rónay Jácint Mária Valéria nevelőjeként az Erzsébet királyné körüli magyar udvartartás tagja lett Ferenczy Idával, az udvarhölgy Festetics Mária grófnővel, a főudvarmester báró Nopcsa Ferencsel – hogy csupán néhányukat említsük. A magyar udvartartás tagjainak nem volt könnyű a helyzete Bécsben a Sisi körüli osztrák udvartartás gyűlölködői körében. Mind Rónay Jácint, mind Festetics Mária naplójában – különösen az utóbbiban – hosszasan olvashatunk az udvari intrikákról. Valériával kapcsolatban Festetics Mária arról tudósít, hogy a főhercegnő kamarájának egyes osztrák tagjai hergelték, heccelték a kislányt a magyar udvartartás tagjai, így a grófnő ellen is. Festetics mindezért elsősorban Louise Scherakot tette felelőssé; úgy vélte, hogy Mária Valéria az „alattomos” német nevelőnő fondorlatainak áldozata. Amint 1880. június 2-án naplójában fogalmazott: „Scherak félre-neveli a kisleányt és mindenkitől elidegeníti. [...]”²¹ Sisi bár átlátta a helyzetet, Scheraktól csak nehezen – és némi furfanggal – tudott megszabadulni. Erről Rónay Jácint részletesen beszámolt naplójában: „(1879) Februárius 9-kén [...] a főorvos úr (Widerhofer) nagy komolyan tudatá vélem, hogy a német gouvernante L. Scherak szívbjában szenved, s hogy Őfelsége elhatározta: hogy a Főhercegnét ezentúl, Scherak helyett, az egykori dada, Csaby Anna, a most már nyugalmazott és férjezett Janny századosné, kísérje séta-kocsikázásain.”²² Amint megtudjuk, Scherak váltig tiltakozott, hogy nincs szívbaja, de az orvos ragaszkodott diagnózisához... Ez volt Scherak eltávolításának kezdete, a folytatásban Widerhofer két heti szabadságra küldte a nevelőnőt, majd amint Rónay fogalmazott: „Május 14-én Scherak távozott, helyét ismét az egykori dada, Csaby-Janny Anna pótolá.”²³

1880. szeptember 2-án Rónay a következő fejleményekről számolt be: „Másodikán, épen a végzett előadási óráról érkeztem szobámba, midőn báró Nopcsa főudvarmesterhez vala szerencsém: Ő Felsége megbízásából jövök, hogy azon változást közöljem önnek, mely rövid időn a Főhercegeasszony kamráját érendi. Ő felsége meggyőződött arról, hogy Scherak L. német gouvernante kezében nem maradhat tovább a Főhercegeasszony felügyelete, s egy előkelő hölgyet ohajt a kamara élére állítani. [...] Ön a tanítást vezetendi, s hogy a világ az új intézkedést önre vonatkozólag mellőzésnek ne vegye, Ő Felsége önt belső titkos tanácsosságra fogja ajánlani. – Mind ez egyelőre titok, különösen Scheraknak nem szabad róla tudni,

18 Rónay többször tesz említést betegségeiről naplójában is. Egy alkalommal beszámol visszatérő, kínzó köszvényéről és megjegyzi, hogy szenvedéseit Mária Valéria és barátnője, Auersperg Aglája mindennapos látogatásai enyhítették. 1883 májusában is köszvény gyötörte a püspököt; naplójegyzéséből megtudhatjuk, hogy május 15-én felkereste Valéria, és egy szép, faragott keretű Mária-képet nyújtott át neki wiesbadeni emlékül. Napló-töredék, i. m. VII. 274–275.

19 Napló-töredék, i. m. VII. 48.

20 Uo. 206.

21 Egy udvarhölgy naplójából, i. m. 147.

22 Uo. 147.

23 Uo. 148.

*nehogy a Főhercegasszonyra oly befolyást gyakoroljon, mely az intézkedéseket nehezítené, vagy tán épen meghiúsítaná.*²⁴

Amint Rónay – minden bizonnyal megkönnyebbülve – megállapítja: *„Tehát bé fog következni, minek rég meg kellett volna történni; de mi évről évre elmaradt, mert félték, hogy a változás káros hatása leend a magas növendék nyugalma.”*²⁵

Scherak eltávolítása tehát nem ment könnyen, csak 1881 januárjában sikerült tőle megszabadulni – akkor ugyanis nyugdíjazták. 1880 őszén Sisi tájékoztatta Rónayt, hogy változást tervez Mária Valéria nevelési rendszerében. A kialakult lehetetlen helyzetre abban látta a megnyugtató megoldást, ha Valéria kamaráját a jövőben magyar hölgy vezeti. Rónay tanácsát, illetve ajánlását kérte, miközben aggodalmának is hangot adott: *„Én főleg attól tartok, hogy a változásnak nagy hatása leend Valériára, s még egészségét is félttem.”*²⁶

Az új kamaraelnök, gróf Kornis Miklósné Vécsey Mária bárónő hamarosan megérkezett Mária Valéria mellé és hűen szolgálta még Wallseeben is, egészen a főhercegnő haláláig. Az idők folyamán Valéria annyira megszerette Kornis Máriát, hogy férjhezmenetele után sem vált meg a szerető és hűséges grófnőtől, akit a főhercegnő esküvője előestéjén egyenesen „*második anyja*”-nak nevezett – *„akire még Mama sem féltékeny”*.

(Folytatjuk)

Pallagi Mária

Ybl Miklós nekrológja a budai vár „Építési napló”-jában

Talán még sokan emlékeznek arra, hogy 2014-ben Ybl Miklós születésének 200. évfordulója alkalmából emlékévet hirdettek. Több könyv is megjelent ekkor munkásságáról, kiállítás nyílt, és sorozat is ment a TV-ben, amely bemutatta, hogy mi mindent alkotott egyik legnagyobb építőművészünk. Szerencsénkre az általa tervezett legtöbb épület megmaradt és újabban is nem egy közülük éppen felújításon esik át, elég, ha csak egyik fő művére, a budapesti Operaháza gondolunk. De néhány éve hozták rendbe másik említésre méltó művét, a Várkert Bazárt is, melynek egykori szivattyúháza előtt 1896 óta ott áll Ybl egész alakos szobra. Ennek felállítására már rögtön halála után megindult a mozgalom, ami jól mutatta az iránti megnyilvánuló hatalmas köztiszteletet, hiszen ebben az időben még csak legnagyobb történelmi, irodalmi nagyságainknak volt köztéri szobra a fővárosban.

Ybl Miklós 130 éve, 1891 elején is arra készülhetett, hogy folytatja korábban megkezdett nagyobb és kisebb munkáit. A nagyobbak a budai vár és a budapesti Szent István-bazilika (azaz a Lipótvárosi plébániatemplom) építésvezetését jelentették. Kivételes pályájának folytatását azonban a sors végül megakadályozta.

Január 8-án részt vett még a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet ülésén, úgy is, mint annak alelnöke és tiszteleti tagja, majd három-négy nappal később megbetegedett. Fejorbánca támadt, amely magas lázzal és súlyos agytünetekkel járt. Ehhez még az utolsó

24 Uo. 148.

25 Uo. 148.

26 Uo. 148–149.